

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВУ ЕРУ

Ксенія Володимирівна ЮРТАЄВА,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права і кримінології факультету №1
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0002-6096-2020>*

Сьогодні, коли людство знаходиться на порозі цифрової ери, спостерігаються суттєві зміни у механізмі захисту прав людини. Так, все більше сфер громадської і публічної діяльності переходить до цифрового середовища, позбавленого обмежень, притаманних фізичному світу, та яке розвивається та існує за власними правилами. Стрімкий розвиток комунікаційних мереж і цифрових технологій створює безліч можливостей для онлайн гравців, проте їх функціонування нерідко відбувається в умовах правової невизначеності, що в свою чергу призводить до неможливості ефективного захисту прав людини. Зазначені перетворення вже потягли за собою зміну у сприйнятті основоположних прав людини та виокремлення з їх структури нового виду – цифрових прав (digital rights), визначили зміни обов'язків у сфері користування комунікаційними мережами, а також вимусили уряди країн віднаходити нові способи забезпечення охорони прав людини і безпеки держави від онлайн посягань.

Не занурююся в дискусію щодо правової природи цифрових прав людини, зазначимо, що їх існування засвідчується низкою правових положень різного походження та ступеня обов'язковості. Зокрема, до них можна віднести міжнародні документи універсального (резолуції Генеральної Асамблеї ООН «Про підтримку, захист і реалізацію прав в Інтернеті» від 27 червня 2016 р. [1], «Про право на приватність в цифровому столітті» [2]) та регіонального характеру (Директива ЄС щодо приватності і електронних комунікацій від 12.07.2002 р. [3], Загальний регламент захисту даних від 27.04.2016 р. [4]) і правотворчі ініціативи представників громадянського суспільства (Хартія цифрових прав людини, розроблена у 2014 р. завдяки співпраці 36 громадських правозахисних організацій з 21 країни Європи [5]). Крім того цифрові права людини поступово викристалізовується в рішеннях національних і міжнародних судових органів, які розширюють правову матерію прав людини, пристосовуючи їх до новітніх цифрових реалій. Так, право на приватність у цифрову епоху розглядається як недоторканність приватного життя і таємницю обміну повідомленнями в комунікаційних мережах, право на анонімність і можливість використання криптографічного захисту в онлайн спілкуванні, право на забуття (right to be forgotten); право на гідність – як право на цифрове самовизначення (або право відключатися від онлайн), право на захист особистих цифрових даних і репутації; право на свободу слова і совісті – як право на вільне вираження поглядів в онлайн просторі. На цьому тлі виокремлюються і абсолютно нові права людини у цифровій сфері, зокрема право

на безперешкодний доступ до Інтернету і онлайн сервісів, право на переносимість даних (right to data portability), право на особисту безпеку в цифровій сфері, які також вимагають закріплення, відповідних механізмів реалізації і захисту.

Формування нових можливостей і прав людини у цифровому середовищі супроводжується процесом визначення меж зазначених прав і свобод, особливостей їх реалізації, а також окреслення кореспондуючих ним обов'язків. У цьому зв'язку цікавим виявляється Рішення ЄСПЛ у справі «Санчес проти Франції», в якому Суд констатував позитивний обов'язок власника сторінки в соціальній мережі у випадку, якщо до такої сторінки прикутий інтерес із боку інших користувачів, слідкувати за змістом не тільки дописів, що публікуються, а й коментарів на предмет наявності висловів, що містять мову ненависті, а у випадку їх виявлення – негайно протидіяти шляхом їх видалення, блокування відповідних користувачів тощо [6]. Таким чином особа несе не лише моральну, а й правову відповідальність за наслідки використання Інтернету для публічного обговорення або висвітлення певних подій чи популяризації своїх поглядів. Зважаючи на зазначену тенденцію, конкретизація цифрових прав людини буде доповнена й обов'язками людини в цифровій сфері.

Окремої уваги вимагає питання обмеження цифрових прав людини з метою забезпечення інформаційної і кібербезпеки. Так, наприклад, ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначено, що право на свободу вираження поглядів може підлягати формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки тощо [7]. Підхід щодо обмеження цифрових прав людини в інтересах національної безпеки застосований і в Україні. Так, наприклад, Закон України «Про електронні комунікації», який набирає чинності 01.01.2022 р., передбачає можливість встановлювати тимчасові обмеження на використання радіоелектронних засобів/випромінювальних пристроїв будь-яких форм власності та призначення при введенні надзвичайного або воєнного стану на всій території України чи в окремих її регіонах або для припинення терористичної діяльності у районі проведення антитерористичної операції (ст.ст. 40, 115) [8].

Інші обмеження цифрових прав людини, які, зокрема, стосуються доступу до особистої конфіденційної інформації, можуть полягати у порядку отримання електронних доказів. Так, наприклад, Другий додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність щодо розширення співробітництва і отримання електронних доказів, прийнятий 17 листопада 2021 р. на засіданні Комітету Міністрів Ради Європи і який має бути відкритий для підписання з травня 2022 р., спрощує процедуру збору електронних доказів з метою підвищення ефективності протидії кіберзлочинності. Так, зокрема ст. 7 Протоколу передбачає спрощений порядок отримання електронних доказів безпосередньо від провайдера, що функціонує на території країни-учасниці Конвенції. Процедура отримання таких доказів має бути конкретизована у внутрішньому законодавстві країн-учасниць [9]. Справедливо буде зазначити, що історія знає випадки безпрецедентних (проте й досі дискусійних) обмежень прав громадян з метою протидії злочинності: так, прийнятий у 2001 р. Патріотичний акт США [10], який діяв до 2015 р., надавав уряду і правоохоронним ор-

ганам цієї країни широкі повноваження щодо масованого збору даних і онлайн стеження за громадянами. Таким чином встановлення нових обмежень онлайн прав людини з метою протидії кіберзлочинності та іншим протиправним проявам є цілком ймовірним сценарієм для функціонування комунікаційних мереж.

Підсумовуючи слід зазначити, що на порозі цифрової ери людства цифрові права людини потребують конкретизації та юридичного закріплення. Зважаючи на есенціальний характер онлайн середовища для сучасної людини, цифрові права мають стати результатом набуття консенсусу між громадянським суспільством і офіційною владою. Підстави і процедура обмеження цифрових прав людини мають бути прозорими і співрозмірними до поставлених цілей.

Список використаних джерел:

1. The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet. A/HRC/RES/32/13. 18 July 2016. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/156/90/PDF/G1615690.pdf?OpenElement> (дата звернення: 01.12.2021).
2. The right to privacy in the digital age. A/RES/68/167. 21 January 2014. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=en/a/res/68/167> (дата звернення: 01.12.2021).
3. Directive on privacy and electronic communications. Directive 2002/58/EC of the European Parliament and of the Council of 12 July 2002. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002L0058:20091219:EN:HTML> (дата звернення: 01.12.2021).
4. General Data Protection Regulation. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R0679#d1e2161-1-1> (дата звернення: 01.12.2021).
5. The Charter of Digital Rights. A guide for policy-makers. URL: https://edri.org/wp-content/uploads/2014/06/EDRi_DigitalRightsCharter_web.pdf (дата звернення: 01.12.2021).
6. Sanchez v. France (45581/15). Judgment of ECHR 2.9.2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22002-13386%22> (дата звернення: 01.12.2021).
7. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.12.2021).
8. Про електронні комунікації: закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
9. Second Additional Protocol to the Convention on Cybercrime on enhanced co-operation and disclosure of electronic evidence. Draft Protocol, version 3 as approved by the T-CY at its 24th Plenary (28 May 2021). URL: <https://rm.coe.int/0900001680a2aa1c> (дата звернення: 01.12.2021).
10. USA PATRIOT Act. URL: <https://www.fincen.gov/resources/statutes-regulations/usa-patriot-act> (дата звернення: 01.12.2021).